

Lietuviškasis Michelis Houellebecq'as: vertimo paradoksai

Liucija Černiuvienė, Rūta Jakutytė

Vertimo studijų katedra
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas: liuce@hotmail.com; rutaj@gmail.com

Anotacija. Prancūzų rašytojo Michelio Houellebecq'o romanai vertinami kontroversiškai: vieni kritikai vadina jo kūrybą provokuojančia, lėkšta, obsceniška, o kiti linkę rašytojo kūrybą teigti esant šiuolaikinės vakarietiškos visuomenės kritika, kalba apie ironišką, realybę apnuoginantį, nihilistinį Houellebecq'o stilių. Rašytojo kūryba nuolat analizuojama – rašomi straipsniai, monografinės, rengiamos konferencijos. Houellebecq'o romanai išversti į kelias dešimtis kalbų. Apie šio autoriaus kūrybą, iškilusius vertimo sunkumus rašo ir jo kūrinių vertėjai. Į lietuvių kalbą išversti penki Houellebecq'o romanai: *Elementariosios dalelės*, *Platforma*, *Salos galimybė*, *Žemėlapis ir teritorija*, *Pasidavimas*¹, juos išleido leidykla „Tyto alba“ ir „Kitos knygos“, vertė penki vertėjai. Tad kokį Houellebecq'ą tenka skaityti lietuvių skaitytojui, detaliau paanalizuoti išties verta, nes galima daryti prielaidą (perskaičius Houellebecq'o romanus prancūzų ir lietuvių kalbomis), kad beveik visi vertėjai cenzūravo obscenišką ir necenzūrinę rašytojo leksiką. Straipsnyje bus siekiama aptarti Houellebecq'o stiliaus ir registrų ypatumus remiantis prancūzų, šveicarų literatūrologų, Houellebecq'o romanų vertėjų darbais ir iširti, kaip lietuvių kalba perteikiama ir išlaikoma (ar neišlaikoma) obsceniška ir necenzūrinė autoriaus leksika. Tikimasi, kad tokia vertimų analizė padės atsakyti į klausimus, ar įmanoma kalbėti apie šio autoriaus kūrybą Europos ir pasaulio kontekste remiantis tik vertimais į lietuvių kalbą ir kokie turėtų būti grožinės literatūros vertėjo imperatyvai siekiant perteikti verčiamo kūrinio prasmės visumą.

Raktiniai žodžiai: grožinės literatūros vertimas, autoriaus stilius, kalbos registrai, savicenzūra, tabu, eufemizacija, neutralizavimas, Michel Houellebecq.

Michel Houellebecq in Lithuanian: The Paradoxes of Translation

Summary. The article analyses all five published translations to Lithuanian language of Michel Houellebecq's novels (*The Elementary Particles*, *Platform*, *The Possibility of an Island*, *The Map and the Territory and Submission*) with a focus on translation of obscene and profane language. First, the usage of obscene and profane language for stylistic purposes in the context of entire Houellebecq's literary creation is reviewed, based on the works about the author by literary translators, literary critics and translators of Houellebecq's books from France, Switzerland and Brazil. After determining that obscene and profane language is one of the keys to the meaning of Houellebecq's work and discussing peculiarities of the usage of such language in Lithuania (censorship, self-censorship, taboo), the translation analysis of the novels is presented. Such translation methods as exact translation, euphemisation, neutralisation and omitting were reviewed. After completing a qualitative analysis, it was established that Lithuanian translators clearly avoid using obscene and profane language and rather choose euphemisation, neutralisation or omission. The results of the

¹ Leidimo metai, leidykla, vertėjai nurodyti straipsnio pabaigoje, literatūros sąrašė.

qualitative analysis presented in the article confirm this tendency: overall, approximately 50 percent of all obscene and profane Houellebecq's language was replaced with euphemisms, neutralised or omitted. Translation mistakes and inaccuracies were not separately analysed in this article, therefore were not presented in percentage terms. After completing the research, it can be stated that the translations of Houellebecq's novels to Lithuanian language significantly lack in meaning and it would not be appropriate to discuss Houellebecq's works in the literary discourse after reading them only in Lithuanian language. Moreover, a faulty tendency of translating each author's book by a different translator is present in Lithuania, resulting in distortion of author's style. Therefore, literary paradoxes of Houellebecq (according to Bruno Viard) result in paradoxes in translation to Lithuanian language: obscene and profane language still remains a certain sociocultural taboo, and one appropriate novel's translation (The Possibility of an Island) out of five does not change the essence of the issue because the remaining four do not reflect author's style and chosen registers. Translators must respect the will of a writer and refuse to translate the work if it presents an issue in terms of their sense of morality and ethics.

Key words: literary translation, author's style, language registers, self-censorship, taboo, euphemisation, neutralisation, Michel Houellebecq.

Įvadas

Analizuoti Houellebecq'o romanų vertimus į lietuvių kalbą tikslinga tik aptarus Houellebecq'o stiliaus ypatumus, o mėginti aprėpti visus šio autoriaus kūriniių vertimų aspektus viename straipsnyje neįmanoma. Tad straipsnio autorės pasirinko vieną – nenorminės Houellebecq'o kalbos vertimo – aspektą, nes būtent šis aspektas yra itin svarbus bendram autoriaus kūrybos supratimui.

Šio straipsnio tyrimo objektas – Michelio Houellebecq'o romanai lietuvių kalba: *Elementariosios dalelės*, *Platforma*, *Salos galimybė*, *Žemėlapis ir teritorija*, *Pasidavimas*. Keliamas tikslas – ištirti, kaip obsceniška ir necenzūrinė autoriaus leksika perteikiama lietuvių kalba. Kadangi straipsnyje bus analizuojami penkių romanų vertimai, šiam tikslui pasiekti apžvelgiama Houellebecq'o kūryba remiantis prancūzų, šveicarų ir kitų šalių literatūrologų, rašytojų (Roger Céestino, Boriso Viard'o, Samuelio Estier, Reynaldo Lahanque'o ir kitų) studijomis, aptarti obsceniškos ir necenzūrinės leksikos vartojimo ypatumai, galimi tokios leksikos vertimo būdai ir analizuojama, kaip vertėjai į lietuvių kalbą perteikė šį Houellebecq'o kūrybos registrą.

Adekvaciai perteikti rašytojo stilių vertimo kalba yra vienas iš svarbiausių grožinės literatūros vertėjo uždavinių; juk išverstas grožinės literatūros kūrinys turėtų tapti vertimo kalbos šalies bendro literatūrinio lauko dalimi. Remiantis straipsnio bendraautorės Rūtos Jakutytės magistro darbu „Specifinė šnekamosios kalbos raiška M. Houellebecq'o romanuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą“ keliamą hipotezę, kad vertėjai vengia tiksliai perteikti šnekamosios, vulgarios autoriaus kalbos aspektus ir kad dėl tokio pobūdžio vertimo sunkumų galėjo atsirasti labai rimtų prasmės nuostolių į lietuvių kalbą verstoje Houellebecq'o kūryboje. Romanų vertimo į lietuvių kalbą analizė atliekama remiantis atitikties, eufemizacijos ir neutralizavimo vertimo būdais, siekiant įvertinti tokių vertimo būdų pasirinkimo pasekmes vertimo tekstui.

Straipsnyje daugiau dėmesio skiriama kokybinei analizei, kiekybinės analizės rezultatai apibendrinami ir pateikiami straipsnio pabaigoje. Naudojami gretinamasis ir aprašomasis tyrimo metodai.

1. Michelio Houellebecq'o romanų stilistika

Duodamas interviu Šveicarijos internetiniam žurnalui „L'Hebdo“ Lozanos universiteto dėstytojas, veikalo apie Houellebecq'ą (2015 m.) autorius Samuelis Estier teigia, kad Houellebecq'o kūryba sulaukė itin prieštaringų vertinimų: pavyzdžiui, prancūzų eseistas ir literatūros kritikas Éricas Naulleau jo kūrybą pavadino bjauria, prancūzų žurnalistas ir rašytojas Pierre'as Assouline'as teigė, jog vienintelis naujoviškas Houellebecq'o stiliaus bruožas yra kabliataškio vartojimas, prancūzų rašytoja ir mokslininkė Marie Redonnet kalbėjo apie rašytojo kūrybinį bejėgiškumą, o štai prancūzų rašytojas ir kritikas Dominique'as Noguezas aprašė išskirtinai įvairialypį Houellebecq'o stilių, Houellebecq'o kūrybą gyrė ir prancūzų mokslininkas, rašytojas ir literatūros kritikas Pierre'as Jourde'as, prancūzų eseistas Olivier Bardolle'is, ispanų rašytojas Fernando Arrabalis. Estier tvirtina, kad vienas išskirtinių Houellebecq'o kūrybos bruožų yra vadinamasis herojiškasis-komiškasis stilius, t. y. kontrastas, kurį rašytojas kuria perpindamas aukštąjį kalbos registrą su vulgariu kasdienybės aprašymu (Estier 2016). Šnekamosios ir knyginės kalbos registrai, poetiniai pasažai ir vulgarizmai susilieja viename romane, vienoje pastraipoje, o kartais ir viename sakinyje. Houellebecq'as meistriškai žaidžia registrais, tokiu būdu kurdamas savo stilių.

JAV Konektikuto universitete dirbantis prancūzų mokslininkas Roger Célestinas Houellebecq'o kūrybą lygina su Marcelio Prousto kūryba. Célestinas analizuoja, kodėl Houellebecq'o kalba gali atrodyti paprasta tik iš pirmo žvilgsnio, ir tvirtina, kad galima palyginti Proustą ir Houellebecq'ą: abu šie rašytojai itin gerai atspindėjo savo epochos dvasią, Proustas – XX a. pradžią, Houellebecq'as – XX a. pabaigą ir XXI a. pradžią (Célestin 2007)². Prousto tekstuose gausu metaforų, jomis reiškiamos mintys, kuriami vaizdiniai. Houellebecq'as teigia neturintis stiliaus, tačiau toks stiliaus neigimas ir yra XX a. pabaigos dvasios atspindys: kalbėti paprastai, kartais vulgariai, būti stebėtoju savo kūriniuose – tarsi atsiriboti nuo jų, parodyti, kokia susvetimėjusi ir apatiška Vakarų visuomenė. Houellebecq'as yra tobulas tos visuomenės atstovas:

„Célestinas teigia, kad mūsų pracityje Proustui metafora buvo laiko ir tęstinumo problematika (trukmės ir erdvės) *anapus mirties*, o Houellebecq'o stiliui būdinga lyg ir *plokštuma*, mūsų dabartis, kuriai stilius nereikalingas, kur nusikratoma bet kokių metaforų, kad būtų įmanoma, bent jau taip teigia Houellebecq'as, atspindėti dabartį (Célestin 2007, 352). Tačiau toks kalbėjimo būdas, kai atsisakoma stiliaus figūrų, tam tikra prasme įprasto vaizdingumo, nereiškia, kad nekuriamas kitoks stilius. [...] Anot Célestino, šiandiena atrodo lyg rankiojanti kitos epochos metaforų liekanas, o „plokštuma“ (vėl) tampa „stiliumi“ (Černiuvienė 2016).

Apie Houellebecq'o žaismą registrais kalba ir rašytojo vertėjas, brazilų rašytojas ir žurnalistas Juremiras Machado da Silva: kasdienė kalba priešpriešinama veidmainystei, besislepiančiai už konvencijų išgrynintos kalbos, kuria nustojame kalbėti, kai išnyksta formalumų ribos (Silva 2014, 50). Rašytojo romanai perteikia laikmečio dvasią, socialinę realybę. Houellebecq'as stebina skaitytojus, nes visiškai nesilaiko dominuojančių literatū-

² Šis aspektas buvo aptartas Jakutytės magistro darbe „Specifinė šnekamosios kalbos raiška M. Houellebecq'o romanuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą“ (2016) ir Černiuvienės straipsnyje „Michelio Houellebecq'o romano *Soumission* vertimo į lietuvių kalbą stilistika“ (*Literatūra* 58(4), 2016).

ros ir minties kanonų ir stereotipų, teigia prancūzų mokslininkas Bruno Viard'as. Veikalo apie Houellebecq'o kūrybą *Les tiroirs de Michel Houellebecq* autorius Viard'as skyriuje „Literatūriniai paradoksai“ kalba apie tai, kur glūdi Houellebecq'o kūrybos paslaptis: pasak jo, egzistuoja du Houellebecq'ai, vienas blogasis, provokatorius, „peržengiantis to, kas toleruotina, ribas“ (ir tokį jį dažniausiai suvokia skaitytojas), ir antrasis Houellebecq'as, gerasis, kalbantis apie meilę ir gėrį, ginantis likimo valiai paliktus vaikus, negražias merginas ir apleistus senokus. Tad skaityti Houellebecq'ą reiškia klausytis šių dviejų prieštarinių pasakotojo balsų, o ne vieno iš jų, ir mėginti interpretuoti šį prieštarinęgumą (Viard 2013)³.

Iš esmės visi pagrindiniai Houellebecq'o romanų veikėjai kenčia. Gyvenimas rašytojo kūryboje apskritai daugiau ar mažiau persmelktas blogio ir kančios. O rojus rašytojui, anot Viard'o, slypi lytiniuose santykiuose. Houellebecq'as gana anksti perskaitė Schopenhauerį ir, kaip pats teigia, buvo smarkiai paveiktas jo filosofinių idėjų, Schopenhaueris jam yra svarbiausias iš visų filosofų (Houellebecq'as 2016). Viard'as aiškina, kad, priešingai nei Schopenhaueriui, lytiniuose santykiuose įžvelgusiam klastą ir dėl to pasirinkusiam asketo kelią, Houellebecq'ui lytiniai santykiai yra didžiausio malonumo ir laimės šaltinis (Viard 2013). Kai gyvenimas yra kančia, seksas tampa vieninteliu palaimą teikiančiu dalyku gyvenime.

Kad ir kaip būtų keista, tas vienintelis (ar vienas iš nedaugelio) palaimos šaltinis rašytojo romanuose aprašomas labai žemu, vulgariu registru. Rašytojas apskritai virtuoziskai žaidžia aukštu ir žemu registrais, o erotinėse scenose vyrauja vienas registras, pats žemiausias. Da Silva teigia:

Micelio Houellebecq'o kūryba yra beveik pornografinio pobūdžio. Rašytojas laviruoja tarp obsceniškumo, pornografijos ir subanalėjusių kasdienių dviprasmiškų pasakymų. Romanuose *Kovos lauko išplėtimas* (*Extension du domaine de la lutte*) ir *Elementariosios dalelės* (*Les Particules élémentaires*) gausu necenzūrinių žodžių. [...] necenzūriniai žodžiai taip gausiai vartojami ne šiaip sau, norima išlaikyti šiuolaikinę, *realią* kalbėseną ir kartu vartojant gatvės kalbą ir ja piktnaudžiaujant atremti įsivyravusią veidmainystę, kuri slepiasi už sterilių normų. (Silva 2014, 50–51).

Vulgarus, obsceniško registro vartojimas ir reikšmė Houellebecq'o romanuose aptariami kitame straipsnio skyriuje.

2. Obsceniškos ir necenzūrinės leksikos vartojimas

Michelio Houellebecq'o romanuose

Dauguma Houellebecq'o herojų yra išsilavinę, gana aukštą socialinę padėtį turintys žmonės. Apie savo santykius (dažniausiai lytinius) su moterimis jie kalba gatvės kalba, vulgarybėmis, žargonu. Toks kalbėjimas tėra forma, nesvarbu, ar apie moteris jie kalba kaip apie pasileidėles, kekšes, ar aprašomi nuoširdūs, rimtai vertinami santykiai. Tad

³ Literatūros sąrašė nurodytą Bruno Viard'o veikalą autorės cituoja iš elektroninio knygos formato, kuriame bendrai nurodomi tik skyriaus „Literatūriniai paradoksai“ puslapiai: 11–40.

Viard'as natūraliai kelia klausimą: kodėl apie seksą rašytojas kalba tokiais žodžiais kaip *bittes* (bybiai), *queues* (kotai), *vulves* (moters išoriniai lytiniai organai), *cons* (pyzdos), *vagins* (vagos), varijuodamas žargono ir neutralia leksika ir santykiuose pirmenybę suteikdamas seksui. Viard'as kelia prielaidą, kad Houellebecq'as tokiu būdu kritikuoja praėjusio šimtmečio septintojo dešimtmečio „ultra“ feministes, kalbėjusias apie jaunystės viršenybę, paniekintas jaunesnių kartų, kai joms pačioms sukako keturiasdešimt. Tačiau, pasak Viard'o, atsakingos už tai, ką padarė, tos moterys Houellebecq'ui yra ir „sekso varžybų *aukos*“. Houellebecq'o personažams apskritai būdinga abjekcija: jie trokšta senų tėvų mirties, be gailėsčio palieka senstančius gyvenimo partnerius ir pan., jie nieko nemylė, nes niekas nemylėjo jų (Viard 2013).

Vieno konkretaus atsakymo, kodėl Houellebecq'as kalba būtent tokia kalba, veikiausiai nėra, galimos tik prielaidos. Gal tai Houellebecq'o ironija siekiant pašiepti išorinį žmonių padorumą, veidmainystę, siekiant nusimesti kaukę ir kalbėti provokuojančia kalba. Pasak Viard'o, kai skaitytojai itin piktinasi tokia Houellebecq'o kalbėsena, jie rašytojo personažus paverčia savitais atpirkimo ožiais ir neįžvelgia, jog tie personažai „tiesia mūsų epochai veidroді taip, kaip tai darė Camus *Kryčio* Klamansas“ (Viard 2013). O gal tai noras kalbėti *realia*, kasdiene kalba, kaip teigė da Silva. Svarbiausia, kad skaitytojas, įžvelgia jis ką nors ar neįžvelgia, pasak vienu ar kitų literatūros kritikų, privalo turėti teisę interpretuoti ir spręsti pats. Juk tokia yra literatūros kūrinių esmė: jie rašomi visiems žmonėms.

Houellebecq'o registų žaismas, obsceniškas, vulgarus kalbėjimo būdas siekiant vienokių ar kitokių anksčiau aptartų tikslų, literatūros mokslininkų siūlomi gretinimai su kitais garsiais prancūzų rašytojais (Proustu, Camus, Balzacu (Viard 2013), prieštaringas pasakojimas (gerasis ir blogasis Houellebecq'as) kuria literatūrinius Houellebecq'o paradoksus – taip („Les paradoxes littéraires“) Viard'as pavadino ir pirmąjį *Les tiroirs de Michel Houellebecq* skyrių (Viard 2013).

3. Obsceniškos ir necenzūrinės Houellebecq'o leksikos vertimas

Ar obsceniška Houellebecq'o leksika skirta apnuoginti kasdienybę, nusimesti kaukę, liautis veidmainiauti, parodyti žmogaus kančią, ar tai rašytojo ironija, ar jo kūrybos filosofija, ar tiesiog siekis provokuoti – tam, kad šie klausimai galėtų būti keliami, o jie turėtų būti keliami, nes Houellebecq'o reikšmė prancūzų literatūroje nenuginčijama, reikia jo kūrybą skaityti. Houellebecq'o romanai skaitomi ne tik Prancūzijoje. Buvo minėta, kad rašytojo kūriniai versti į kelias dešimtis kalbų. Tad kokį Houellebecq'ą (analizuojamu aspektu) skaito lietuvių skaitytojai, bus aptarta analizuojant obsceniškos ir necenzūrinės rašytojo leksikos vertimą į lietuvių kalbą.

Dėl straipsnio apimties atskirai neaptarti necenzūrinės, nenorminės, obsceniškos ir pan. leksikos ypatumai. Nenorminė leksika vartojama kaip necenzūrinės ir obsceniškos leksikos hiperonimas. Necenzūrinei leksikai priskirti keiksmi, nepagarbūs asmenų įvardijimai, obsceniška leksika vadinami visi neformalaus žemojo registro žodžiai lytiniais organams ir lytiniais santykiams nusakyti erotinių romano scenų kontekstuose.

3.1. Cenzūra, savicenzūra ar tabu?

Pastaraisiais metais pasirodė nemažai mokslinių darbų apie vertimo cenzūrą ir savicenzūrą. Bandoma apibrėžti, kas yra cenzūra ir savicenzūra vertime, analizuojami konkretūs vienkios ar kitokios cenzūros formos paveikti vertimai. Lietuvių kalbos instituto sudarytame ir nuolat papildomame elektroniniame Dabartinės lietuvių kalbos žodyne cenzūra apibrėžta taip: cenzūrą (2) valdžios organų atliekama spaudos ir kitokios viešosios informacijos kontrolė: *Spaudos c. Cenzūros leidimas* (DLKZ). Žodyne nėra savicenzūros apibrėžties, nėra ir LKI sudarytame Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyje, nors jame pateikiami tokie žodžiai kaip savicitata ir savicitavimas. Anglų ir prancūzų kalbų žodynuose savicenzūros apibrėžčių yra. Pavyzdžiui, elektroninėje žodyno Larousse (LA) versijoje pateikiama tokia savicenzūros apibrėžtis: „Censure pratiquée par soi-même sur ses propres écrits, paroles ou actes, et anticipant une censure présumée“ (žmogaus atliekama jo paties rašytinių tekstų, žodžių ar veiksmų cenzūra siekiant užbėgti už akių numanomai cenzūrai) (LA). Akcentuojama, kad žmogus save cenzūroja tada, kai mano, jog vėliau jį cenzūruos kas nors kitas. Cenzūra ir savicenzūra gali būti politinė, religinė, kultūrinė.

Apie cenzūrą straipsnio autorės kalba dėl to, kad šokiruojanti Houellebecq'o leksika galėtų pakliūti į religinės ar kultūrinės cenzūros lauką, tačiau neturėtų būti daroma prielaida, jog rengiant Houellebecq'o romanų leidimą Vakarų pasaulyje rašytojo romanai ir romanų vertimai būtų cenzūruojami dėl religinių ar kultūrinių priežasčių. Viena vertus, Europos šalyse Bažnyčia iš esmės yra atskirta nuo valstybės, antra vertus, egzistuoja bendras kultūrinis Europos kontekstas. 2011 m. Artua universitete išleistame straipsnių rinkinyje *Censure et traduction* yra straipsnis, skirtas Houellebecq'o romanų vertimui į anglų, vokiečių ir italų kalbas. Straipsnio autorius, prancūzų mokslininkas ir vertėjas Frédéricas Weinmannas teigia, kad Vakarų pasaulio visuomenėse dominuoja „nematoma cenzūra“, o neversti vulgaraus Houellebecq'o registro būtų absurdiška, nes rašytojo romanų parduo-dama daug dėl kylančių skandalų ir vertėjai nerodo jokio perdėto dorovingumo, versdami necenzūrinę ir obscenišką leksiką (Weinmann 2011, 174–175). Tačiau mokslininkas teigia, kad apie Houellebecq'o tekstų cenzūrą galima kalbėti kitu aspektu: sunkiai priimtina jau minėta rašytojo stiliaus „plokštuma“ kelia problemų vertėjams ir jie linkę gražinti originalo tekstą, pridėti originale nesančių stiliaus figūrų ir pan., jie tarsi bijo rašyti „taip blogai“, kaip rašo Houellebecq'as, turint omeny ne prastą rašymą, o Roland'o Barthes'o „nulinį rašymo laipsnį“ (Weinmann 2011, 178–184). Autoriaus mintys vertos dėmesio, tačiau ar tokiu atveju iš tiesų galima kalbėti apie cenzūrą ar savicenzūrą? Vertėjų niekas neverčia versti vienaip ar kitaip, jie nejaučia spaudimo, kad vertimų turinys bus koreguojamas.

Pavyzdžiui, Jacko Kerouaco romano *Kelyje* vertimas sovietmečiu buvo cenzūruotas politine, religine ir kultūrine ar moraline (erotinė leksika, keiksmažodžiai) prasme. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, romanas pakartotinai išleistas 1991 m., vėliau būta net keletas pakartotinių leidimų. Vertėja peržiūrėjo savo vertimą, pakoregavo politinės ir religinės cenzūros koreguotas teksto vietas, tačiau iš pradžių Vilniaus universiteto Vertimo studijų katedros magistrantė Živilė Agurkytė šį reiškinį vadina moraline cenzūra (Agurkytė 2016). Straipsnio autorės siekia nuosekliai parodyti, su kokiomis konkrečiomis problemomis susiduria lietuvių vertėjai, versdami erotinę, ką jau kalbėti apie obscenišką, leksiką ir yra

tos nuomonės, jog derėtų kalbėti ne apie cenzūrą ar savicenzūrą, o apie sociokultūrinį tabu, veikiantį Lietuvos vertėjus ir darantį žalos grožinės literatūros kūrinių vertimo kokybei. Kad straipsnis nebūtų spekuliatyvaus pobūdžio, autorės neanalizuoja sociokultūrinio tabu reiškinio, nes tai būtų atskiros tyrimo tema. Pakanka paminėti, kad Lietuvoje tarpukariu kaimų kultūroje seksui vietos daug nebuvo, santuokos dažniausiai buvo grindžiamos ekonominiais santykiais, lytinių santykių pagrindas buvo ne malonumas, o būtinybė pratęsti giminę, be to, labai stipri buvo ir Bažnyčios įtaka. Sovietmečiu seksas tarsi neegzistavo: jis nebuvo draudžiamas, tiesiog apie jį visiškai nebuvo kalbama. Tad galbūt šiandienos vengimas atvirai kalbėti apie lytinius santykius ir yra šių laikotarpių pasekmė, o galbūt šaknys glūdi dar giliau.

Pasaulietiniais principais besididžiuojanti, kartu su JAV ir Vakarų Europa pažinusi sekso revoliucijos laikotarpį Prancūzija šiuo požiūriu tikrai yra daug laisvesnė nei Lietuva. Tačiau buvo ir prancūzų, kuriuos šokiravo Houellebecq' o kalbėjimo būdas.

3.2. Obsceniškos ir necenzūrinės leksikos vertimo būdai ir prasmės nuostoliai

Vertimo teoretikė Katharina Reiss, remdamasi komunikacijos teorijų atstovais, išskyrė dvi vertimo proceso metu atsirandančių komunikacinių skirtumų kategorijas: tyčinius ir netyčinius komunikacinius skirtumus. Netyčinius lemia kalbos struktūrų skirtumas, vertėjo kompetencija, tyčinius – kai vertimo teksto tikslas skiriasi nuo originalo teksto tikslo (Reiss 1981, 121–122). Grožinės literatūros vertimui sudėtinga pritaikyti šias komunikacinio požiūrio į vertimą kategorijas, nes vertimo tikslas išlieka toks pat, nebent tekstai adaptuojami vaikams ar kalbų mokymo sumetimais. Tačiau komunikacinių skirtumų gali atsirasti dėl cenzūros, savicenzūros ar tabu, ir jie gali būti ir tyčiniai, ir netyčiniai (pasąmoningi). Kultūros poveikis vertimui neginčytinas, tačiau kai apie kultūros įtaką vertimui ir tabu kalba, pavyzdžiui, Irano vertimų tyrėja Zahra Davoodi (Davoodi 2009), akivaizdu, kad Irano kultūra ir vakarietiškoji kultūra skiriasi kaip diena ir naktis. Tokios skirties tarp Prancūzijos ir Lietuvos kultūrų nėra, tad ir lietuviškieji tabu būtų ne grynai kultūriniai, o veikiau sociokultūriniai.

Nenorminės leksikos vertimo galimybės yra kelios: nenorminę leksiką perteikti ekvivalentiškai; švelninti (eufemizacija); neutralizuoti (konotuosius žodžius keisti denotacinės reikšmės žodžiais); praleisti. Prasmės nuostolių atsiranda pernelyg dažnai naudojant paskutinius tris vertimo būdus.

Visuose penkiuose į lietuvių kalbą verstuose Houellebecq' o romanuose aptikta bendro pobūdžio šnekamosios ir vulgarios kalbos: *merde, se demerder, chier, faire chier, pisser, se faire enculer, s'en battre les couilles, se faire baiser*; nepagarbių asmenų pavadinimų: *pute, pétasse, salope, partouzeuse, pouffe*; su lytiniais santykiais susijusios leksikos, vulgarių lytinių organų pavadinimų *bite, queue, couilles, chatte, con* ir vulgarių lytinių santykių įvardijimo *baiser, enculer, bander, sucer, faire la pipe, se branler, partouzer*.

Viard'o minėta abjekcija išryškėja bendro pobūdžio šnekamojoje, vulgarioje kalboje: viskas susiję su ekskrementais, tuštinimusi, šlapinimusi, lytiniais organais ir santykiais. Houellebecq' o demonstruojamą santykį su moterimis atskleidžia nepagarbūs asmenų

pavadinimai: beveik visi skirti moterims, gausu įvairių „prostitutės“ sinonimų. Ir, kaip minėta, visos erotinės scenos aprašytos vartojant vulgarią gatvės kalbą.

3.2.1. Ekvivalentiškas obsceniškos ir necenzūrinės leksikos vertimas

Ekvivalentišką nenorminės (kalbamuoju atveju obsceniškos ir necenzūrinės) leksikos vertimą Dublino universiteto (Dublin City University) mokslininkė Dorothy Kenny vadina atitikties metodu ir grindžia jį: 1) žodžio reikšmės atitiktimi realiaame gyvenime (referencinė atitiktis); 2) tų pačių asociacijų sukėlimu abiejų kalbų skaitytojams (konotacinė atitiktis); 3) abiejų kalbų žodžių vartojimu panašiuose kontekstuose; 4) tų pačių emocijų sukėlimu abiejų kalbų skaitytojams (pragmatinė arba dinaminė atitiktis); 5) žodžių ortografiniu ar fonetiniu panašumu (formali atitiktis) (Kenny 2009). Atitiktis gali būti grindžiama vienu ar keliais Kenny pasiūlytais aspektais.

Visuose penkiuose vertimuose galima aptikti ekvivalentiškai perteiktos vulgarios originalo tekstų leksikos: *bite* verčiama bybys, *couilles* – kiaušiai, *cul* – subinė, šikna, *baiser* – dulkinti, dulkintis, pasidulkinti, išdulkinti, kruštis, barškintis, *bander* – pasistoti, *sucer* – čiupti, *se branler* – smaukytis ir pan.

Galima aptikti ekvivalentiškų, kūrybiškų Houellebecq'o kuriamo žodžių žaismo ar metaforiškų pasakymų vertimų:

1. Je vous demande de vous ouvrir sur l'espace illimité de la création. – **Poil au fion !** » songea rageusement Bruno en se relevant à grand-peine. (Houellebecq 1998, 52)
2. Prašau Jūsų atsiverti beribei kūrybos erdvei. – „**Krušybos erdvei**“, – su įtūžiu pamanė Briuno vargais negalais keldamasis nuo žemės. (Houellebecq 2005, 120)⁴

Šnekamosios kalbos pasakymas *Poil au fion* (*fion* – vulgarizmas, reiškia analinę angą (LA) skirtas surimuoti prieš tai esančius žodžius. Šiuo atveju: *création*–*fion*. Vertėja šią stilistinę priemonę perteikė sukurdama žodį *krušyba* ir rimuodama jį su *kūryba*. Perteiktas ir fonetinis aspektas, ir kalbos registras.

3. [...] ils l'avaient accueilli en tout cas, ils lui avaient ouvert les portes de leur foyer, et c'était une chose par exemple que je n'aurais jamais faite pour mon propre fils, la pensée même de vivre sous le même toit que **ce petit trou du cul** m'aurait été insupportable. (Houellebecq 2005, 321)
4. Kad ir kaip būtų, seneliai jį priglaudė, atvėrė jam namų duris. O to aš, pavyzdžiui, nebūčiau niekada padaręs savo paties sūnui, nes mintis gyventi po vienu stogu lyg **šiknos skylutėje** man būtų buvusi nepakenčiama. (Houellebecq 2007, 256)

Pasakymas *trou de cul* nėra labai vulgarus, tai veikiau šnekamosios kalbos registras, ir atitikmuo lietuvių kalba identiškas: *šiknos skylė*. Kadangi originale aprašomas mažas būstas, Houellebecq'as pridėda *petit*, *mažas*, ir vertėjo sprendimas versti deminutyvu *skylutėje* gali būti pateisinamas. Žinoma, turint omeny, jog pasakymas *šiknos skylė* skaitytojui yra žinomas iš Kurto Vonneguto romano, buvo galima ir vertime pridėti epiteta, o

⁴ Čia ir toliau pavyzdžiuose paryškinta straipsnio autorių.

ne vartoti deminutyvą: *gyventi tokioje mažoje šiknos skylėje*. Beje, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių žargono bazėje (LŽB) teikiamas žodis *šiknaskylė*, tad galima rinktis ir šį variantą.

Kūrybiškai derinamas vulgarizmo *enculer* ir idiomos *jusqu'à l'os* vertimas:

5. « Je lui donne pas six mois, à sa chaîne, à Jean-Pierre ! M6 c'est pareil, ils avaient cru nous **baiser** avec le Loft, on a doublé la mise avec Koh Lanta et **on les a enculés jusqu'à l'os** ! Jusqu'à l'os ! » répéta-t-il. (Houellebecq 2010, 244)
6. Žano Pjero kanalui neduodu daugiau nei šešių mėnesių! Tas pat bus ir „M6“ – jie mat pabandė mus **padaryt** su savo „Loftu“, o mes padvigubinom savo populiarumą su „Ko Lanta“ ir **juos iškrūšom per visus galus!** Per visus galus!“ – pakartojo jis. (Houellebecq 2013, 183–184)

Vulgarus veiksmožodis *enculer* reiškia analinius lytinius santykius, *jusqu'à l'os* – intensyviai, smarkiai, tad vulgarus pasakymas *iškrūsti per visus galus* tikrai perteikia originalo registrą. Vulgarus veiksmožodis *baiser* šiame kontekste tiesiogiai nereiškia lytinių santykių, tad pavartotas šnekamosios kalbos veiksmožodis *padaryti*, turintis ir seksualinį atspalvį, perteikia mintį, tačiau nėra toks stiprus, kaip pavartotas originale. Būtų galima pasakyti atviriau: *manė, kad mus išpiss*, nes ir *padaryti*, ir *pisti* LŽB teikiami *apgauti* reikšme, tačiau antrasis žodis tikrai kelia stipresnes emocijas, o prancūzų kalbos veiksmožodis *baiser* žodynuose pateikiamas su nuoroda *vulg.*, vadinasi, priklauso ne šnekamosios kalbos (tada būtų nuoroda *fam.*), o vulgariosios kalbos registru.

Panašiai verčia ir kita vertėja:

7. [...] je les **pénétrais** et les **enculais** tour à tour, sans fatigue et sans plaisir. (Houellebecq 2015a, 197)
8. [...] jas paeiliui **dulkinau per abu galus**, be didesnių pastangų ir nejausdamas malonumo. (Houellebecq 2015b, 189)

Veiksmožodis *pénétrer* (skverbtis) nėra vulgarus, tačiau *enculer* (reiškiantis analinius lytinius santykius) – vulgarus, ir visas pasakymas skamba obsceniškai. Vertėja sujungia abu veiksmožodžius, vartoja lietuvių kalbai būdingą pasakymą *per abu galus* ir šnekamosios kalbos veiksmožodį *dulkinti*, tad vertimas skamba natūraliai ir pakankamai obsceniškai.

3.2.2. Eufemizacija ir neutralizavimas

Reikia konstatuoti, kad eufemizacijos ir neutralizavimo atvejų vertimuose yra daug daugiau. Eufemizacija – tai šiurkščių, vulgarių žodžių ar pasakymų vertimas švelnesniais, neutralesniais žodžiais ar pasakymais. „Eufemizmai yra tautos kultūros dalis, [...] vienas iš eufemizacijos tikslų – pridengti, maskuoti ar iškraipyti esminius dalykus“, – teigia lietuvių mokslininkė Irena Smetonienė ir Danutė Daučiūnaitė, pateikdamos eufemizmo apibrėžtis: „Pasak „Lietuvių kalbos enciklopedijos“, eufemizmai yra „švelninamieji, neutralesni žodžiai ar pasakymai, etikos sumetimais pavartoti vietoj vulgarių, šiurkščių, nemalonių, galinčių įžeisti pašnekovą, žodžių“, jie gali būti apibrėžiami ir plačiau – kaip „tabuistiniais sumetimais vengiamų žodžių pakaitalai“ (LKE 1999, 188)“ (Smetonienė, Daučiūnaitė 2014).

Neutralizavimas – konotacijos panaikinimas, kai konotuotą žodį ar pasakymą vertėjas verčia tik denotacinę reikšmę turinčiu žodžiu. Pavyzdžiui, konotuotas vulgarus žodis *chatte* verčiamas anatomijos terminu *makštis* ar *vagina*, *bite* – anatomijos terminu *penis*. Akivaizdu, kad Kenny atitikties metodas šiuo atveju analizei negali būti taikomas, nes atitikties nėra. Galima kalbėti tik apie prasmės nuostolių dydį.

Houellebecq'o romanų vertimuose aptikti eufemizacijos ir neutralizavimo pavyzdžiai pateikiami tame pačiame poskyryje, nes viename sakinyje gali pasitaikyti ir eufemizmų, ir neutralizavimo atvejų.

Pasakymas *de cul*, su nuoroda *vulg.* ir reiškiantis viską, kas susiję su lytiniais santykiais, verčiamas neišlaikant originalo registro:

9. Dans le train il tenta de se plonger dans « Une curieuse solitude », renonça assez vite, réussit quand même à lire quelques pages de « Femmes » – surtout **les passages de cul**. (Houellebecq 1998, 92)
10. Traukinyje stengėsi gilintis į „Keistą vienatvę“, netrukus metė šį užsiėmimą, vis dėlto pavyko perskaityti kelis „Moterų“ puslapius – pirmiausia tuos – **apie lovos reikalus**. (Houellebecq 2005, 201)

Cul (nuoroda *vulg.*(LA) reiškia subinę, šikną, o pasakymo *lovos reikalai* mintis aiški, bet registras neatitinka originalo teksto registro. Labiau tiktų pasakymas *apie aną galą*.

Neutralią ir vulgarią leksiką Houellebecq'as supina ir aprašydamas erotines scenas:

11. Elle enroula la base de mon **sexe** avec une mèche de ses chevaux, puis commença à **me branler** du bout des doigts. (Houellebecq 2001, 146)
12. Valeri apvyniojo plaukų sruogą aplink mano **pabūklo vamzdį** ir ėmė **judinti jį pirštais**. (Houellebecq 2004, 124)

Neutralus denotacinės reikšmės žodis *sexe* verčiamas stilistikai žymėtu vaizdingu žodžių junginiu *pabūklo vamzdis* – toks vertėjos pasirinkimas visiškai neatitinka originalo ir iškreipia autoriaus mintis, suteikia Houellebecq'o stiliui papildomų konotacijų. O štai vulgarus veiksmažodis *se branler* (šiuo atveju *branler qqn*), su nuoroda *vulg.*, verčiamas neutraliu pasakymu *judinti pirštais*: vertime ne tik neišlaikomas originalo registras, pasakymas skamba nenatūraliai ir suvokti, apie ką kalbama, galima tik miglotai iš konteksto. Vulgarus prancūzų kalbos veiksmažodis turi ir vulgarų atitikmenį lietuvių kalboje *smaukyti* (LŽB).

Eufemizmų nevengiama ir verčiant žemo registro, bet ne obscenišką leksiką:

13. Prendre l'avion aujourd'hui, quelle que soit la compagnie, quelle que soit la destination, équivaut à **être traité comme une merde** pendant toute la durée du vol. (Houellebecq 2001, 37)
14. Šiandien skristi bet kurios kompanijos lėktuvu, kad ir koks būtų maršrutas, – tai **patirti daugybę pažeminimų** viso skrydžio metu. (Houellebecq 2004, 30)

Neperteiktas žemas originalo registras *elgtis kaip su šūdu: būti pažemintam* – stilistiškai veikiau neutralus pasakymas. O pasakymui *elgtis kaip su šūdu* galima ieškoti sinonimų lietuvių kalboje, jei vertėjas manytų, jog toks vertimas būtų perdėm pažodinis.

Aptikta pavyzdžių, kai vulgari leksika ir neutralizuojama, ir praleidžiama:

15. Tout ce que je voulais pour l'instant c'était un honnête body massage, suivi **d'une pipe** et **d'une bonne baise**. (Houellebecq 2001, 94)
16. Viso labo tenorėjau gauti visavertį *body massage* su kokybišku **seksu**. (Houellebecq 2004, 79)

Vertime praleistas oralinį seksą reiškiantis vulgaraus registro daiktavardis *pipe*, o vulgaraus registro *baise* verčiama neutraliu denotacinės reikšmės žodžiu *seksas*: *tą akimirką norėjau tik gero kūno masažo, po kurio man dar pačiułptų ir galėtume gerai pasidulkinti / pasipisti*.

Houellebecq'as išties meistriškai žaidžia neutraliu ir vulgariu registras:

17. Après tout, se disait-il avec espoir, la squaw d'hier, par exemple, était **relativement baisable**. (Houellebecq 1998, 50)
18. Galų gale, – viltingai pamanė, – kad ir vakarykštė indėnė – ją dar **visai įmanu dulkinti**. (Houellebecq 2005, 113)

Originale išmoningai sujungiamas neutralus žodis *santykinai* ir vulgarus žodis *dulkintina*, o vertėjos pasirinktas *įmanu* yra retai vartojamas žodis, tad vertimas skamba nenatūraliai, toks registų žaismas lietuvių kalboje šiuo atveju nepasiteisina. Be to, prieveiksmis *viltingai* sakiniui prideda dar daugiau iškilmingumo, o to nėra originale: *Be to, manė sau neprarasdamas vilties, vakarykštė indėnė, pavyzdžiui, santykinai dulkintina*.

Aprašydamas nuoširdžius personažo jausmus merginai Houellebecq'as taip pat vartoja ir neutralią, ir vulgarią obscenišką leksiką:

19. Elle pouvait contracter sa **chatte** à volonté (tantôt doucement, par lentes pressions irrésistibles, tantôt par petites secousses vives et mutines) ; elle tortillait son petit **cul** avec une grâce infinie avant de me l'offrir. Quant à ses **fellations**, je n'avais jamais rien connu de semblable, elle abordait chaque **fellation** comme si c'était la première, et que ce devait être la dernière de sa vie. Chacune de ses **fellations** aurait suffi à justifier la vie d'un homme. (Houellebecq 2015a, 39)
20. **Vaginos** raumenis ji gebėjo sutraukti, kaip jai norėdavosi (tiek švelniai, lėtais spūstelėjimais, kuriems nebuvo galima atsispirti, tiek staigiais ir valiūkiškais virpesiais); **užpakaliuką**, prieš pasiūlydama man, ji kraipydavo su begaliniu žavesiu. O jos **oralinis!** Man nebuvo tekę patirti nieko panašaus, kiekvieną kartą **į burną imdavo** taip, tarsi tai būtų pirmas ir paskutinis kartas jos gyvenime. Kiekvienas jos **oralinis** galėjo pats savaime pateisinti vyro egzistenciją. (Houellebecq 2015b, 36–37)

Vulgarios reikšmės *chatte* neutralizuojama vagina, *cul* yra žemesnio registro nei *užpakalis*. Žymę *vlg.* turi žodžiai *subinė* (DLKZ), *šikna* (LKZ). Žinoma, vertime galima įžvelgti ir vertėjos bandymą kompensuoti: neutralų žodį *fellation* ji verčia trumpiniu *oralinis* (nors oralinis seksas nėra konotuotas žodžių junginys) ir žemo registro pasakymu *imti į burną*. Tačiau vėlgi: gal autorius šiame kontekste specialiai nevartoja *sucer*, *pipe*, nes merginos gebėjimą užsiimti oraliniu seksu romano herojus labai aukština?

Daiktavardis *chatte* vertimuose ne tik neutralizuojamas, aptinkama ir eufemizmų:

21. Mais non, elle me tendit juste des cartes postales qu'elle avait fait réaliser, avec l'empreinte de sa **chatte** trempée dans différentes peintures et couleurs. (Houellebecq 2001, 291)
22. Bet ne; išsitraukė viso labo atvirukus su spalvotais savo **Veneros kauburėlio** atspaudais. (Houellebecq 2004, 260)

Veneros kauburėlis yra su mitologija susijusi literatūrinė metafora, iškreipianti vulgarių autoriaus stilių. Prancūzų kalba yra analogiškas pasakymas *mont de Vénus*. Būtų galima ginčytis ir dėl prasmės: Veneros kauburėlis yra gakta, o originale rašoma, kad mergina personažui davė *atvirukus su įvairių spalvų dažuose išmirkusios savo pizės atvaizdu*.

Eufemizuojamas ir minėtas veiksmažodis *enculer*:

23. J'écartai ses fesses, la lubrifiai légèrement, puis commençai à **l'enculer** par petits coups prudents. (Houellebecq 2001, 262)
24. Aš praskėčiau jai sėdmenis, šiek tiek sudrėkinau išangę ir atsargiai trūkčiojamais stumtelėjimais ėmiau **skverbtis** į ją. (Houellebecq 2004, 225)

Vertėja stengiasi išvengti obsceniškos leksikos, vulgarių veiksmažodį *enculer* keičia kur kas neutraleresniu *skverbtis*, prideda daiktavardį *trūkčiojimais*, kurio nėra originale. Houellebecq'o kalba kitokia: *atsargiais stumtelėjimais pradėjau daryti ją per subinę / dulkinti per subinę*.

Veiksmažodį *enculer* Houellebecq'as vartoja ir perkeltine prasme:

25. Il s'était « **complètement fait enculer** » par la direction générale, tels furent ses termes amers. (Houellebecq 2010, 108)
26. Kaip jis išsireiškė su giliu kartėliu, generalinė valdyba jį „**kaip reikiant išdūrė**“. (Houellebecq 2013, 81)

Žodis *išdurti* yra šnekamosios kalbos žodis (LŽB), tačiau ne tokio žemo registro kaip *enculer*. Tad kodėl gi nepasakius taip, kaip sako originalo autorius: *kaip reikiant apipiso* (LŽB).

Vertimuose eufemizuojami ir nepagarbūs moterų įvardijimai (kekšės, šliundros ir pan.):

27. Quelques jours plus tard je rencontra **Babeth la salope**, qui avait des commentaires dithyrambiques sur le site, et se présentait comme « hot et sans tabous ». (Houellebecq 2015a, 183)
28. Po kelių dienų susitikau su **Išdykėle Babete**, kuri puslapyje susilaukė entuziastingų atsiliėpimų ir prisistatė „karšta ir be tabu“. (Houellebecq 2015b, 180)

Akivaizdu, jog slapyvardis *Babeth la salope* (interneto svetainėje) rodo, kad mergina itin laisvų pažiūrų ir nori tai pabrėžti, tad lietuviškasis *Išdykėlė* švelnina originalo stilių. Babetė galėtų būti, pavyzdžiui, *šliundra*.

Panašiai nutinka ir su kitu laisvo elgesio moteris apibūdinančio žodžio vertimu:

29. Près d'eux, trois adolescentes russes parvenues **au dernier degré de la pétasserie** se tortillaient en écoutant leur ghetto-blasters ; elles se tordaient et se roulaient littéralement sur place, les sordides petites suceuses. (Houellebecq 2001, 260)
30. Greta jų trys **ištvirkusios** rusaitės, trys apgailėtinos čiulpikės, raitėsi, vos ne žeme raičiojosi plyšaujant ghetto-blasters. (Houellebecq 2004, 300)

Pétasse yra šnekamosios kalbos žodis prostitutei įvardyti, tad *ištvirkusi* neperteikia žemo originalo registro. Be to, autorius dar ir pabrėžia paleistuvystės laipsnį: labiau pasileidusių nebūna. Tad ir versti derėtų atitinkamai: ar *visiškos šliundros*, ar *nusišliundrinusios* (daiktavardį *pétasserie* pateikia tikrai ne visi žodynai, lietuvių kalba taip pat galima kurti žodį pagal šaknį).

Toliau pateikiami vertimuose rasti Houellebecq'o itin dažnai vartojamų vulgaraus registro obsceniškų žodžių *bite* ir *chatte, con* ir *baiser* vertimo variantai:

- vulgarizmas *bite* turi aiškų atitikmenį lietuvių kalboje – vulgarizmą *bybys, bybis* (LKZ), tad sunkiai suprantama, kodėl visuose vertimuose randama tokių variantų: *penis, pimpalas, pimpis, falas, linksmakotis, varpa, įnagis*;
- žargonizmas *chatte* ir vulgarizmas *con* turi atitikmenis lietuvių kalboje: žargonizmus *pyzda, pizė* (LŽB), tačiau vertėjai šių žargono žodžių beveik nevartoja. Žodžio *putė* registro LKZ nenurodo, tik pateikia lotynų kalbos atitikmenį *cunnus*, DLKZ pateikia tik tokią apibrėžtį: *pùtė(2) malon. višta ar kitas paukštis (ppr. vaikų kalboje)*, o LŽB šio žodžio nėra. Straipsnio autorių nuomone, šis žodis per švelnus perteikti Houellebecq'o registrą, derėtų rinktis minėtus du žargono žodžius. Be to, aptikta įvairių neutralizavimo ir eufemizacijos variantų: *vagina, gakta, makštis, genitalijos, tarpukojis, beabriukas, kūšelis, Veneros kauburėlis*. *Pizė* pavartota kelis kartus tik romano *Salos galimybė* vertime;
- lytinius santykius nusakantį veiksmažodį *baiser* ir jo vedinius vertėjai vertė *dulkintis* (vartojo įvairius variantus: *pasidulkinti, išdulkinti* ir pan.) (LŽB), tačiau vengė šiurkštesnio veiksmažodžio *pistis* ir šio veiksmažodžio variantų (*išpisti, apipisti* ir pan.).

3.3. Kiekybinės analizės rezultatai

Dėl straipsnio apimties trumpai pateikiami tik kiekybinės analizės rezultatai apytikre procentine išraiška. Tokios išraiškos pakanka siekiant parodyti, kad vulgarus Houellebecq'o registras, obsceniški ir necenzūriniai žodžiai vertimuose į lietuvių kalbą iš esmės neišlaikomi, tad prasmės nuostoliai per dideli: romane *Elementariosios dalelės* nustatyta apie 60 proc. eufemizacijos ir neutralizavimo atvejų, tik 34 proc. išversta tinkamu registru; romane *Platforma* tinkamu registru išversta 28 proc., švelninta, neutralizuota, praleista apie 66 proc.; romane *Salos galimybė* tinkamai išversta apie 80 proc., eufemizacijos atvejų aptikta apie 14 proc.; romane *Žemėlapis ir teritorija* tinkamai išversta apie 46 proc., švelninta, neutralizuota, praleista apie 50 proc.; romane *Pasidavimas* tinkamas registras išlaikytas 46 proc. atvejų, eufemizacijos ir neutralizavimo – 45 proc. (Jakutyte 2016). Į šiuos skaičius neįtraukti netinkamo vertimo atvejai, nes jie straipsnyje aptarti nebuvo.

Bendri skaičiai būtų tokie: tik dviejuose iš penkių romanų šnekamoji kalba, žemas vulgarus registras išlaikyta 50 proc. atvejų. Susumavus visus tirtus atvejus visuose romanuose tinkamai išversta tik 46 proc. nenorminės leksikos.

4. Pabaigos žodis: vertimo paradoksai

Kaip kiekvienas mūsų skaito Houellebecq'ą – kiekvieno mūsų interpretacijos reikalas. Jau minėtą veikalą apie rašytojo kūrybą parašęs Viard'as irgi sako: *tai manojo skaitymo hipotezės* (Viard 2013). Tačiau skaitytojui turėtų būti prieinama tikroji, autentiška autoriaus kūryba, tik tada interpretacija, suvokimas, išvados bus pagrįsti autoriaus mintimis, o ne spekuliacijomis.

Iš esmės beveik neišversta vulgari obsceniška Houellebecq'o leksika kelia rimtų autoriaus kūrybos supratimo ir interpretavimo problemų, gal net apskritai užkerta kelią supratimui ir interpretacijai. Ar dėl sociokultūrinio tabu, ar dėl asmeninių tabu Houellebecq'o vertėjai vengia nenorminės autoriaus leksikos, dažnai perteikia ją eufemizmais ar neutraliais denotacinių reikšmių žodžiais. Literatūriniai Houellebecq'o paradoksai Lietuvoje lemia vertimo paradoksus ir tenka konstatuoti, kad vertimo tekstuose yra per daug prasmės nuostolių (nereikia pamiršti, kad verčiant grožinę literatūrą prasmės nuostoliai ir taip yra neišvengiami). Sudėtinga nustatyti, ar Reiss įvardyti komunikaciniai skirtumai kalbamuoju atveju yra tyčiniai, ar netyčiniai: vertėjai veikiausiai suprato, kokį registrą vartoja Houellebecq'as, tačiau norint nustatyti, ar jie vengė versti tokiu pat registru į lietuvių kalbą sąmoningai, ar nesąmoningai, reikėtų atlikti kitą tyrimą ir naudoti kitokius tyrimo metodus.

Houellebecq'as yra vienas iš garsiausių XX a. antros pusės ir XXI a. pirmos pusės Vakarų pasaulio rašytojų, tad tas faktas, kad jo kūryba nėra tinkamai išversta į lietuvių kalbą, kelia nuogastavimų dėl grožinės literatūros vertimo kokybės Lietuvoje. Lietuvių skaitytojais, literatūros kritikais, literatūrologais turi turėti galimybę skaityti autentišką Houellebecq'ą lietuvių kalba, tačiau, deja, kol kas jos neturi.

Išvados:

1. Vulgarus registras, obsceniška, necenzūrinė leksika yra itin svarbus Houellebecq'o kūrybos bruožas. Rašytojas tokią kalbą vartoja turėdamas savų sumetimų, toji kalba analizuojama Houellebecq'o kūrybos tyrėjų.
2. Minėta kalba rašytojui gali būti priemonė atskleisti romanuose vyraujančias susvetimėjimo, visuomenės degradacijos, veidmainystės temas, galima diskutuoti dėl Houellebecq'o požiūrio į tam tikrus feministinius judėjimus, apie tokiu būdu kuriamą ironiją. Ji atveria įvairius skaitymo, supratimo, interpretacijos kelius.
3. Nenorminė leksika, vulgari, obsceniška, necenzūrinė kalba grožinėje literatūroje yra neatsiejama kūrybos dalis ir atlieka įvairias funkcijas, todėl vertėjai turėtų stengtis suvokti, kodėl tokia kalba vartojama ir kaip įmanoma tiksliau ją perteikti.
4. Vulgarizmai, obsceniška ir necenzūrinė Houellebecq'o kalba nėra išlaikoma keturiuose

- iš penkių rašytojo romanų vertimų į lietuvių kalbą. Konstatuota daug neutralizavimo, eufemizacijos atvejų. Nukenčia individualus autoriaus stilius, skaitytojai praranda galimybę suvokti dalį autoriaus idėjų, kurias perteikti autorius ir pasitelkia šią leksiką.
5. Analizuotos obsceniškos ir necenzūrinės leksikos atitikmenų lietuvių kalboje tikrai yra, tačiau Houellebecq'o romanų vertėjai jų vengė. Tinkamai registro požiūriu išverstas vienas romanas (*Salos galimybė*) nekompensuoja kitų keturių rašytojo romanų vertimų į lietuvių kalbą.
 6. Galima daryti prielaidą, kad necenzūrinė ir ypač obsceniška leksika Lietuvoje yra savitas sociokultūrinis tabu⁵, o Lietuvos literatūros specialistai, skaitantys Houellebecq'ą tik lietuvių kalba, praranda galimybę įsilieti į pasaulinį Houellebecq'o kūrybos tyrėjų diskursą, plačiau (iš dalies) – ir į pasaulinį šiuolaikinės Vakarų literatūros tyrėjų diskursą.
 7. Jeigu grožinės literatūros kūrinys vertėjui nėra priimtinas moraliniu, etiniu požiūriu, vertėjui derėtų atsisakyti versti tokį kūrinį, nes savicenzūros-tabu kaina yra dideli originalo kūrinio prasmės nuostoliai vertime.
 8. Norint nustatyti, ar komunikaciniai skirtumai tarp originalo ir vertimo tekstų yra tyčiniai, ar netyčiniai, reikėtų atlikti kitą tyrimą ir taikyti anketinės apklausos arba apklausos interviu būdu metodus.

Literatūra

- Agurkytė, Živilė. 2016. „Už geležinės uždangos: lietuviškieji Jack Kerouac „Kelyje“ vertimai“. Magistro darbas. Černiuvienė, Liucija. 2016. Michelio Houellebecq'o romano *Soumission* vertimo į lietuvių kalbą stilistika. *Literatūra* 58(4). Vilnius: VU, 58–73. <https://doi.org/10.15388/litera.2016.4.10457>.
- Célestin, Roger. 2007. Du style, du plat, de Proust et de Houellebecq. *Michel Houellebecq sous la loupe*. eds. M. L. Clement, S. Wesemael. Amsterdam: Editions Rodopi B.V., 346–356. https://doi.org/10.1163/9789401205160_028.
- Davoodi, Zahra. 2009. On the Translation of the Taboos. *Translationdirectory.com*, nuoroda į internetą <https://www.translationdirectory.com/articles/article2052.php>, žiūrėta 2019-09-21.
- Estier, Samuel. 2016. Chez Houellebecq, le style, c'est l'homme. Cela dérange. *L'Hebdo*, nuoroda į internetą https://www.unil.ch/fle/files/live/sites/fle/files/shared/Journe_etude_efle/Article-Hebdo.pdf, žiūrėta 2019-09-19.
- Jakutytė, Rūta. 2016. Specifinė šnekamosios kalbos raiška M. Houellebecq'o romanuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą. Magistro darbas.
- Houellebecq, Michel. 2016. Interviu portale lepoint.fr, nuoroda į internetą https://www.lepoint.fr/culture/michel-houellebecq-je-suis-un-disciple-imparfait-de-schopenhauer-14-10-2016-2075857_3.php, žiūrėta 2019-09-19.
- Houellebecq, Michel. 1998. *Les particules élémentaires*. Paris: Flammarion. Cituotas tekstas iš interneto, nuoroda <https://archive.org/details/les-particules-elementaires-michel-houellebecq/page/n51>, žiūrėta 2019-09-21.
- Houellebecq, Michel. 2005. *Elementariosios dalelės*. Vilnius: Tyto alba (iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė).
- Houellebecq, Michel. 2001. *Plateforme*. Paris: Flammarion.
- Houellebecq, Michel. 2004. *Platforma*. Vilnius: Tyto alba (iš prancūzų kalbos vertė Vita Malinauskienė).
- Houellebecq, Michel. 2005. *La possibilité d'une île*. Paris: Éditions Fayard.

⁵ Prielaida išvados daroma dėl to, kad obsceniškos ir necenzūrinės leksikos vartojimo kaip sociokultūrinio tabu reiškinys turėtų būti atskirų tyrimų tema.

- Houellebecq, Michel. 2007. *Salos galimybė*. Vilnius: Tyto alba (iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas).
- Houellebecq, Michel. 2010. *La carte et le territoire*. Paris: Flammarion.
- Houellebecq, Michel. 2013. *Žemėlapis ir teritorija*. Vilnius: Kitos knygos (iš prancūzų kalbos Dainius Gintalas).
- Houellebecq, Michel. 2015. *Soumission*. Paris: Flammarion.
- Houellebecq, Michel. 2015. *Pasidavimas*. Vilnius: Kitos knygos (iš prancūzų kalbos vertė Goda Bulybenko).
- Kenny, Dorothy. 2009. Equivalence. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. M. Baker. London: Routledge, 77–80.
- Reiss, Katharina. 1981. Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation. *Poetics Today* 2(4), 121–131. <https://doi.org/10.2307/1772491>.
- Silva, Juremir Machado Da. 2014. Sexualité médiatique chez Michel Houellebecq. *Hermès, La Revue* 2/2014 (n° 69), 50–51, nuoroda į internetą www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2014-2-page-50.htm, žiūrėta 2016-06-15. <https://doi.org/10.15388/klbt.2014.7678>.
- Smetonienė, Irena, Daučiūnaitė, Danutė. 2014. Politinė eufemizacija publicistinių straipsnių antraštėse. *Kalbotyra* 66, nuoroda į internetą <http://www.zurnalai.vu.lt/kalbotyra/article/view/7678/5555>, žiūrėta 2019-09-23.
- Viard, Bruno. 2013. I – Les paradoxes littéraires. *Les tiroirs de Michel Houellebecq*. Paris : Presses Universitaires de France, « Hors collection », 11–40, nuoroda į internetą: <https://www.cairn.info/les-tiroirs-de-michel-houellebecq--9782130620525-page-11.htm>, žiūrėta 2019-09-19.
- Weinmann, Frédéric. 2011. Houellebecq censuré ? Les traducteurs et le manque de style. *Censure et traduction*. Arras: Artois Presses Université.

Žodynai

- DLKZ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, elektroninė versija, nuoroda į internetą <http://dz.lki.lt/search>.
- LA – elektroninė Larousse žodyno versija, nuoroda į internetą <https://www.larousse.fr>.
- Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas, elektroninė versija, nuoroda į internetą <http://naujazodziai.lki.lt/>.
- LKZ – Lietuvių kalbos žodynas, elektroninė versija, nuoroda į internetą <http://www.lkz.lt/>.
- LŽB – Lietuvių žargono bazė, VU Filologijos fakultetas, elektroninė versija, nuoroda į internetą [lietuviu_žar-gono_baze.pdf](http://lietuviu_zar-gono_baze.pdf).